

Проблеми підручникотворення: спроби визначення сутності та шляхів розв'язання

В.Г. Редько

завідувач відділу навчання іноземних мов

*Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України,
кандидат педагогічних наук, доцент*

В останні роки проблема шкільного підручникотворення опинилася під кутом зору різних фахівців. Серед них – ті, які дійсно вболівають за неї і беруть активну участь у її вдосконаленні і не тільки самі створюють підручники, але й досліджують різноманітні наукові питання конструювання їх змісту. Є й такі, що самі не спробували власних можливостей щодо підготовки хоча б одного підручника, проте активно виступають у науковій пресі з рекомендаціями, як потрібно його створювати. Хотілося б порадити цим дописувачам самим виконати запропоновані ними рекомендації у власній практичній діяльності. Принагідно зазначимо, що в цьому контексті ми вважаємо нормальною ситуацією, коли підручник критично оцінює його основний користувач – учитель або учень і висловлює власну точку зору щодо його якості і можливих шляхів удосконалення. Вони мають на це право, а тому їхня думка має бути важливою і конструктивною для авторів, оскільки вони різнобічно усвідомлюють зміст підручника і його адаптивність до сучасної шкільної практики.

Створення якісного підручника вимагає значних зусиль із боку різних фізичних осіб і державних установ. Лише ефективно і раціонально скоординована їхня робота може забезпечити досягнення очікуваних результатів цієї багатоетапної діяльності. Проте, як часто свідчить практика, не всі її компоненти успішно спрацьовують, що спричинює появу деяких негативних наслідків, які гальмують процес підготовки якісної шкільної навчальної літератури і її вчасне надходження до користувачів.

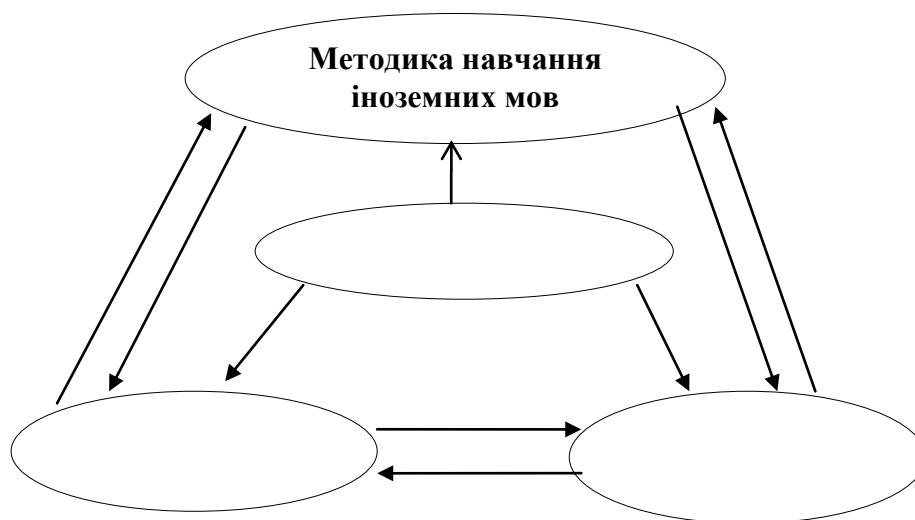
Розглядаючи шкільний підручник з іноземної мови як феномен сфери іншомовної освіти, доцільно проаналізувати стан його створення під кутом

зору таких аспектів: *соціального* (ринок потреб і пропозицій), *освітнього* (цілі та зміст навчання), *організаційного* (авторський колектив, видавничо-поліграфічна база). У результаті здійсненого аналізу в зазначених напрямках можна дійти висновку про наявність окремих чинників негативного впливу на цей творчий процес і наслідків від такої ситуації. Нами визначено деякі проблеми, які на наш погляд, не сприяють, успішній роботі в галузі підручникотворення. Вважаємо доцільним оприлюднити їх і стисло прокоментувати, висловивши власну точку зору щодо їх виникнення та усунення.

1. *Відсутність чіткого розуміння, що створення підручника – справа державної ваги*, а не приватна діяльність і не чиясь професійно не підкріплене бажання покращити «своє благополуччя» за рахунок цієї важливої галузі. Відповідно, доцільно проблему підручника розглядати в межах тріади «підручник-освіта-суспільство», тобто усвідомити, *що* він дає суспільству та *що* може і повинен дати, а також яку роль має виконати у процесі формування різнобічно розвиненої та високодуховної особистості. Саме з цих позицій варто оцінювати підручник, а не з позицій його прибутково великого накладу, що вигідно як для видавців, так деколи і для авторів. Що стосується шкільних підручників з іноземних мов, то, на наш погляд, вони мають забезпечувати базовий рівень освіченості сучасного випускника загальноосвітнього навчального закладу.

2. *Відсутність комплексного вирішення проблеми*. Зміст підручника має створюватися на засадах методичної системи, яка ґрунтується на домінуючій на певному етапі розвитку суспільства філософії освіти. Для сучасної шкільної іншомовної освіти це має бути компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, особистісно-орієнтований, культурологічний підходи до навчання іншомовного спілкування. Саме ця парадигма повинна орієнтовувати авторів у їхній творчій діяльності над змістом підручника. А тому виникає потреба спеціально організовувати їхню діяльність за схемою

взаємозалежностей елементів системи підручникотворення як чинників впливу на особливість змісту сучасної шкільної навчальної літератури:

Як бачимо, у цій схемі системоутворювальним чинником є методика як теорія і технологія іншомовної освіти, яка визначає концепцію підручника і має враховувати сучасні тенденції розвитку педагогічної та психологічної наук.

Розглядаючи шкільний підручник основним засобом навчання, не можна допустити, щоб він не був таким, не виконував успішно комплекс функцій, що не нього покладені, та не забезпечував реалізацію навчальних, освітніх, виховних, розвивальних цілей і вимог, визначених суспільством до рівня навченості випускника загальноосвітнього навчального закладу. На жаль, аналізуючи деякі підручники з іноземних мов, не завжди вдається усвідомити, яких наукових (методологічних) засад дотримується автор. А тому, очевидно, небезпідставно такі підручники не повною мірою сприяють успішному виконанню цілей навчання, визначених чинною програмою.

3. *Недооцінювання (нерозуміння чи несприйняття) нових освітніх парадигм, які закономірно приходять на зміну попереднім: усталеним, звичним і зручним – такий закон діалектики!* Звісно, що такі зміни зумовлюють перегляд цілей і змісту навчання. Що стосується змісту навчання іноземних мов, то за новою парадигмою виникла потреба

взаємопов'язаного навчання іноземної мови і культури народу, її носія. Активно упроваджуються у шкільну практику компетентнісний, комунікативний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи, що різнобічно забезпечують використання спеціальної технології організації навчального процесу, зокрема особливостей побудови змісту підручників з іноземних мов як моделей прийнятої педагогічної системи. Як засвідчує шкільна практика, не всі педагоги відразу адекватно сприйняли новації, що виявлялося в небажанні (а можливо, в неумінні) окремих із них працювати по-новому, ламати свої стереотипи, створені роками. А тому, вочевидь, окремі вчителі старшого покоління досить болісно сприймають новації і деколи форми, методи, способи і прийоми їхньої діяльності суттєво відстають від плину часу і не встигають (а можливо, не бажають) іти з ним у ногу.

4. *Відсутність цілісної теорії підручника* і, як наслідок, нечітке уявлення про те, що таке підручник, які функції він має виконувати у навчальному процесі в умовах оновленої філософії освіти. Зміна понять, зокрема нові цілі та новий зміст навчання, а також адекватні їм дидактичні та методичні підходи до їх реалізації мають бути доведені не тільки до вчителів, а й до авторів підручників, які змістом свого доробку зорієнтовують їхню діяльність.

5. *Відсутність офіційного визнання того, що автор підручника – це особлива професія.* Втім, як свідчить практика підручникотворення, не всіх авторів можна назвати професіоналами. На жаль, це через те, що їх ніде не готують. А між тим така діяльність потребує значних зусиль, більше того – умінь, які не зазначені в навчальній програмі з підготовки вчителя. Їх можна сформувати у процесі спеціально організованої діяльності, яка не передбачена ні однією кафедрою університету. На це потрібен деякий час. Намагаючись знайти аналог цій творчій діяльності, першочергово приходиться на думку професія конструктора. Саме її зміст передбачає створення

концепції певного виробу, вибір матеріалу (змісту), способів і форм її реалізації, визначення етапності (структури) його створення, перевірку ефективності (якості) тощо. Конструктор виконує свою діяльність в робочий час, а автор підручника в нашій країні зазвичай конструює свій доробок у вільний від основної роботи час. Чи може бути різнобічно ефективним виріб, сконструйований за таких умов? Очевидно, варто подумати, перш ніж переконливо і однозначно дати відповідь на поставлене запитання. А це свідчить про те, що *організувати й оцінювати діяльність автора підручника потрібно з державних позицій*. Наприклад, в деяких країнах світу існують спеціальні центри, в яких цілеспрямовано здійснюється підготовка підручників. І цей вид діяльності є пріоритетним для такої установи. На нашу думку, було б доцільним організувати спеціальні семінари для авторів, проводити тренінги для потенційних авторів, чиї доробки найчастіше виходять переможцями організованих Міністерством освіти і науки України конкурсів підручників. Така робота сприяла б удосконаленню майстерності авторів, оскільки, як зазначалося вище, цій професій не готує ні один навчальний заклад.

б. *Відсутність самоповаги, самосвідомості, професійної та національної гідності*. У цьому пункті уявляється необхідним зосередити увагу управлінських органів освіти на перезавантаженість ринку підручників деякою зарубіжною навчальною літературою – такою модною, проте – чи справді різнобічно досконалою для вітчизняних умов навчання. Цією тезою ми не прагнемо заперечити використання зарубіжних аналогів, хоч вони не адаптовані до нашого освітнього простору (навчальних програм, навчального плану, зрештою – до менталітету і соціальних особливостей життєдіяльності наших учнів). На наш погляд, раціональніше і простіше розпочати професійне створення шкільної навчальної літератури у спеціальних центрах (на кшталт Українського центру незалежного оцінювання навчальних досягнень учнів, робота якого спрямована на спеціальну підготовку тестів

для визначення рівня навченості випускників загальноосвітніх навчальних закладів), аніж адаптувати зарубіжні підручники до особливостей вітчизняного освітнього середовища. Невже серед наших фахівців немає таких, які зможуть підготувати якісні підручники, не гірші від зарубіжних? Можна знайти різноманітні варіанти вирішення цієї проблеми, навіть передбачити залучення до авторських колективів або до редагування носіїв мови. Такий підхід значно удосконалив би текст підручників.

7. Відсутність відкритості у вирішенні проблем іншомовної освіти.

Важко пригадати, де і коли глибоко, різнобічно і професійно розглядалася проблема підручникотворення в Україні. Стали вже традиційно непрозорими і такими, що викликають певну недовіру, конкурси шкільних підручників, які щороку організовує Міністерство освіти і науки. Їх результати постійно дискутуються на різних рівнях. Як зазначають деякі фахівці, в останні роки такі конкурси перетворилися на невидимі баталії приватних видавництв, де авторам відведена малозначуща роль спостерігачів, яких видавництва ведуть за ланцюжок до перемоги чи поразки. Чи такі конкурси потрібні? Чи таких підручників як переможців цих конкурсів очікують сучасні загальноосвітні навчальні заклади? На ці риторичні запитання, звісно, є відповіді, проте дозволимо собі залишити ці запитання відкритими ...

З презентованими нами думками можна повністю або частково погодитись чи їх відхилити: той або інший спосіб їх оцінювання, на наш погляд, різнобічно залежить від професійного рівня того, хто усвідомлено познайомився з ними, і від його «рівня дотичності» до питань підручникотворення та досвіду діяльності в цій галузі. Що стосується нашої позиції, то вона повною мірою спрямована не тільки на позитивне вирішення вище зазначених проблем, але й на загальне удосконалення роботи всіх, хто долучений до важливої сфери підготовки шкільної навчальної літератури. Окрім окресленого вище, вважаємо доцільним висловити ще деякі думки, які,

як нам уявляється, могли б сприяти успішному розвитку галузі підручникотворення.

1. Учитель і учень можуть отримати ефективний підручник лише за умови, що у процесі його створення він проходив експериментальну перевірку в різних загальноосвітніх навчальних закладах.

2. Здійснювати експертне оцінювання підручників, яке проводив Інститут новітніх технологій і змісту освіти (зараз – Інститут модернізації змісту освіти України), потрібно з урахуванням особливостей змісту певного шкільного предмета (на жаль, на сьогодні ця потреба не виконується), оскільки кожний із них має суттєві відмінності, що обов'язково повинні враховуватись у змісті матриці оцінювання.

3. Створити ефективний підручник може доцільно скомпонований авторський колектив, до складу якого мають входити науковці та вчителі, що працюють у творчій взаємодії і раціонально скоординують свою діяльність. Без підтримки науковця та відсутності в авторському колективі вчителя як основного користувача і експериментатора напрацьованого змісту ефективність доробку деколи може бути сумнівною.

Отже, вітчизняна галузь підручникотворення на всіх етапах її функціонування, на наше переконання, потребує ґрунтовного удосконалення. Перше, з чого варто розпочати, – це створити автономний центр, який займався б питаннями підручникотворення, зокрема визначенням і навчанням високопрофесійних авторських колективів, у складі яких не було б місця випадковим особистостям, а також добором професійних менеджерів, які фахово організовували б експериментальну апробацію змісту підручників і ефективно регулювали б їх видрук і раціональне розповсюдження у всій мережі навчальних закладів, а також дбали б про загальний успіх державної справи. Лише за таких умов учителі та учні зможуть мати ефективні засоби навчання, а держава – високоосвічених випускників.

ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ПІДРУЧНИКОТВОРЕННЯ

У статті автор розглядає особливості розвитку процесу створення підручників з іноземних мов. Особлива увага концентрується на питаннях визначення авторських колективів та експертизи підручників. Автор ілюструє свою точку зору на ці проблеми. На основі аналізу він наголошує на необхідності удосконалення цієї галузі та вказує можливі шляхи ефективного вирішення зазначених проблем.

Ключові слова: підручники з іноземних мов, авторський колектив, експериментальна перевірка, створення та експертиза підручників.

ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СОЗДАНИЯ УЧЕБНИКОВ

В статье автор рассматривает особенности развития процесса создания учебников по иностранным языкам. Особое внимание уделено вопросам определения авторских коллективов и проведению экспертизы учебников. Автор описывает свою точку зрения на эти вопросы. На основе анализа он акцентирует внимание на необходимости совершенствования этой отрасли и указывает на возможные пути эффективного решения проблем.

Ключевые слова: учебники по иностранным языкам, авторский коллектив, экспериментальная проверка, создание и экспертиза учебников.

GLANCE FOR THE PROBLEM OF TEXTBOOKS CONSTRUCTION

In the article, the author observes the peculiarities of developing the process of constructing the foreign language textbooks. Special attention to the problems of selecting author group and assessment the textbooks is paid. The author describes his point of view for these problems. On the basis of the analysis, he outlines necessity for improving this sphere and indicates the possible ways for the effective resolving the problems.

Keywords: foreign language textbooks, author group, experimental assessment, the textbook construction and assessment.